

Struktura osobnosti & temperament

Přednáška pro kurs PSYb1020

Psychologie osobnosti

Psychologické vymezení pojmu osobnost

- I když mezi současnými teoretiky osobnosti existuje značná shoda, přesto nejde osobnost vymežit jednoduchým výrokiem. Každý přístup akcentuje trochu jiný aspekt.
- Osobnost jako někdo unikátní
- Osobnost jako soubor charakteristik, kterými popisujeme určitého konkrétního
- Osobnost je obraz o člověku, jak se jeví druhým
- Osobnost je vrozený, biologický základ pro chování a projevy člověka
- Osobnost jsou určité vzorce chování (a prožívání)
- Osobnost je (dynamická) organizace, uspořádání charakteristik člověka do nějaké smysluplného celku
- Soubor konkrétních pojmů, tvrzení, definic, které teoretik používá na popis nebo pochopení lidského chování (a prožívání)

Psychologické vymezení pojmu osobnost

- Pervin (1996) – jsou to ty charakteristiky člověka, které jsou podkladem konzistentních vzorců chování. Tyto charakteristiky se týkají poznávání (myšlenky), prožívání (city) a (projevy) chování
- G. Allport (1961) – je to *dynamická organizace* psychofyzických systémů člověka (jednotlivce), která určuje to, jak se adaptuje na prostředí

Základní témata psychologie osobnosti

V současnosti sem můžeme zařadit

- a) Biologická báze osobnosti (temperament, potřeby)
- b) Rysy osobnosti
- c) Motivace
- d) Inteligence
- e) Sebeuvědomění, sebereflexe a seberegulace
- f) Utváření a vývoj osobnosti

Temperament

- V současném pojetí (viz Blatný, 2003, 2010) jde o
- Psychologické charakteristiky osobnosti, jež jsou vrozené (dědičné), můžeme u nich identifikovat biologický základ a týkají se formální (stylistické, průběhové, dynamické), nikoli obsahové stránky chování a prožívání
- Temperamentové charakteristiky se objevují už v prvním roce života (Buss, 1991)

Termín temperament (V. Smékal)

- Termín TEMPERAMENT pochází z latinského "temperamentum", což znamená "správný poměr, správné smísení" a jde o doslovný překlad řeckého "krasis".
- Když se na počátku 19. století vytvářela česká odborná terminologie, na základě mylné etymologie (temperamentum chybně odvozené od tempus, tj. čas, léto) se začal v češtině prosazovat název "letora", který se v odborných textech používal až do třicátých let tohoto století.

Z názvu temperament plyne důležitá implikace:

Jestliže jde o správný poměr, pak ideální temperament je vyvážený, má rovnoměrně zastoupeny všechny složky. Jednotlivé temperamentové typy, jak jsou od starověku rozlišovány, představují určitou jednostrannost, extrém, a v tomto smyslu jsou pro osobnost nevýhodné. Zdá se, že takto byly krajní temperamentové typy chápány už ve starověku.

Gordon Allport (1897 – 1967)

Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. New York: Holt

Koncept osobnostního rysu:

základ psychologického pojetí osobnosti a struktury osobnosti

Rysy v jeho pojetí jsou generalizované osobní dispozice, které mají regulační funkci a uplatňují „napříč“ situacemi a časem.

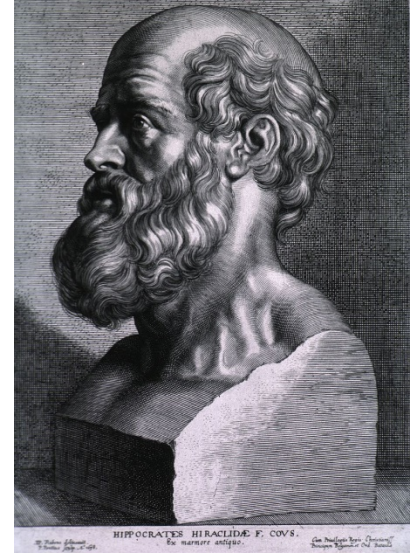
Rys v jeho pojetí dobře reprezentuje podstatné znaky temperamentu

Předběžně řečeno, jde o to, jak člověk distribuuje (uplatňuje) svoji životní energii

Rys je vymezen třemi atributy: (1) frekvencí, (2) intenzitou a (3) rozsahem situací

Např. cholerik často zažívá silné emoce v řadě situací

Hippokrates (Galén) – první (spekulativní) typologie temperamentu

Flegmatik (flegma = hlen)

Cholerik (cholé = žluč)

Sangvinik (sanguis = krev)

Melancholik (melan chloé – černá žluč)

Pojetí temperamentu podle Kretschmera

Ernst Kretschmer – temperamentové vlastnosti a nejdůležitější psychické poruchy souvisí se stavbou těla. Tři typy – piknik, leptosom a atletik.

Temperamentové komponenty představují základnu pro vznik třech odlišných duševních chorob – schizofrenii, maniodepresivní psychóze, epilepsii.

Cyklotymní temperament – sociabilní, milé, dobrosrdečné osoby. Spíše citový typ, časté střídání nálad, vzrušení a klidu, postava piknická, v patologickém případě směřuje k cyklofrenii (dnes maniodepresivní psychóza).

Schizotymní temperament – je složitý, má dvojí osobnost, na povrchu hrubost nebo plachost, v nitru osobnosti bývá buď citová prázdnota nebo naopak nejjemnější citovost s bohatou fantazií. Spíše rozumový. Postava leptosomní. Patologický extrém schizofrenie.

Viskózní (epitýmni) temperament – silné perseverační tendence, myšlenky, reakce a činy probíhají po stálých neměnných cestách, málo vybočují, jednání stereotypní. Spíše volní typ. Postava atletická. Patologický extrém epilepsie.

Třetí typ se nepodařilo příliš prokázat, první dva jsou do jisté míry platné dodnes (temperament a sklon ke konkrétní patologii), přiřazení k druhu postavy nepříliš přesvědčivé.

EAS teorie Arnolda Busse a Roberta Plomina

- Temperament se objevuje již v průběhu prvního roku života
- Temperamentové charakteristiky zůstávají hlavními rysy osobnosti i v dospělosti
- Do značné míry jsou dědičné
- Tři základní dimenze:

Aktivita - souvisí s distribucí energie

Emocionalita – pocit tísně a stav ohrožení, úzkostnost. O pozitivním pólu neuvažují, to nejsou „čisté“ projevy autonomní vnitřní aktivace

Sociabilita – preferování pobytu ve společnosti

Aktivita

- Jde o spontánní výdej energie, která se týká projeveného chování (behavioural arousal). Má svoje tempo, intenzitu (energičnost, vigor), vytrvalost a motivační složku. Určuje styl a průběh chování. Jednotlivci se od sebe liší – variují od letargie (netečnosti) až po hyponmanické chování.

Měřitelné: aspekty mluvení, pohybu, přemísťování těla atd..

Emocionalita

Její ekvivalentem je distress.

Variuje od stoického klidu až k intenzivní emoční reakci, nad kterou člověk ztrácí kontrolu

Příklady extrémní reakce: křik a intenzivní pláč, záchvaty vzteku a zuřivosti,

Má svoje projevy v pohybu, ve výrazu tváře..

Autoři se zabývají pouze negativními projevy, pozitivní vztahují k aktivitě a sociabilitě

Sociabilita

Preference pobytu ve společnosti druhých lidí před pobytem o samotě.
Sociabilní vyhledávání druhé, aby s nimi sdíleli různé aktivity, získávali pozornost druhých

Pojetí Jerome Kagana

Longitudinální studie zkoumající rysy temperamentu – úroveň aktivity, celkové emoční ladění, vytrvalost, sociabilita, impulsivita jsou hereditárně podmíněné – dotazníky a posuzovací škály rodičům o dětech.

Kagan (1984, 1994) se na to nespoléhal => longitudinální studie, pozorování malých dětí (už od 4 měsíců), analýza videozáznamů. Porovnával 4 měsíce a 8 let, 2 roky a mladá dospělost – výsledky stabilní! Biologicky činnost limbického systému (amygdaly a hypotalamu).

Inhibovaný temperament:

Děti se při prezentaci neznámých podnětů chovají bázlivě, nesměle, obezřetně, jsou emocionálně rezervované

Neinhibovaný temperament:

Vstřícné, emočně spontánní, komunikativní, s minimální mírou strachu či obav

Tyto projevy fenotypu tvoří spojitou dimenzi plachost (shyness) - sociabilita

<https://www.youtube.com/watch?v=DTQEShVSUME>

Pojetí temperamentu podle H. J. Eysencka (PEN teorie)

Hans Jürgen Eysenck (1916-1997) – určil tři základní faktory temperamentu, metoda – faktorová analýza dotazníků a posuzovacích škál.

Dimenze **introverze - extraverte**

Zaměření na vnější nebo vnitřní svět– typický extravert je družný, chodí do společnosti, mnoho přátel, vyhledává lidi, vzrušení, nerad samotu, často riskuje, chápá se příležitosti..., typický introvert je tichý, stahuje se do sebe, introspektivní, rezervovaný, drží si odstup, plánuje dopředu, nevyhledává vzrušení, preferuje určitý řád, nepodléhá okamžitým impulsům...

Dimenze **neuroticismus** – člověk s vysokým neuroticismem (=emočně labilní) je neklidný, úzkostný, dělá si zbytečné starosti, jeho citů je snadné se dotknout, poruchy spánku, noční děsy, závratě... Vyšší pravděpodobnost neurotického onemocnění.

Pojetí temperamentu podle H. J. Eysencka

Dimenze **psychoticismus**

člověk s vysokým psychoticismem je agresivní, chladný, sobecký, neosobní, impulsivní, asociální, má nedostatek empatie a citlivosti.

Faktor psychoticismu je nejméně průkazný, přechází dva faktory na sobě nezávislé, tedy schéma tvořící 4 typy, pojmenované dle Hippokratových kategorií. Kategoriální pojetí x pojetí kontinuálních dimenzí!

Eysenck se snažil dokázat, že jím detekované faktory mají výrazný tělesný základ – způsob fungování nervového systému. Mozková kůra – extraverti vytvářejí rychleji podmíněné spoje. Autonomní nervový systém – hyperreaktivita u zvýšeného neuroticismu.

Pojetí J. H Eysencka – dvojdimenzální schéma

Současné vlivné teorie temperamentu

Neurobiologický model temperamentu – C. R. Cloninger (1994, 2003)

- Temperament se konstituuje na biologické, dispoziční bázi
- Má neurobiologický základ
- Je vývojově stabilní
- Není ovlivnitelný sociokulturním učením

Vazba temperamentu na neurobiologickou bázi umožní lepší predikci temperamentu

Výzkum genetické struktury, neurobiologických struktur a neurofarmakologických vlivů (dopamin, noradrenalin, testosteron, estrogen) – vliv těchto látek přímo souvisí s gtrými dimenzemi temperamentu

Cloninger – dimenze temperamentu

- *Vyhýbání se poškození* (Harm Avoidance) – utlumení chování (behaviorální inhibice):

náchylnost k úzkosti ----- vitalita spojená s riskováním

- *Vyhledávání nového* (Novelty seeking):

explorační impulsivita ----- stoická uměřenost

* *Závislost na odměně* (Reward Dependence)

Sociální přilnutí ----- rezervovanost, chlad

Ve výzkumu prostřednictvím FA byla zjištěna ještě čtvrtá dimenze:

* *Setrvávání* (Persistence)

Predikce poruch osobnosti

- *Vyhýbání se poškození - úzkostné poruchy*
- *Vyhledávání nového – impulsivní poruchy osobnosti, emoční nestabilita*
- *Závislost na odměně - vyhýbavé poruchy osobnosti, přecitlivělost, pocit méněcennosti*

Vazba na další vlastnosti osobnostní struktury

- *Temperament:*

Vyhýbání se poškození, vyhledávání nového, závislost na odměně

- *Charakter: vědomá reflexe sebe a sebehodnocení*

- *Sebeřízení: představa o sobě a seberegulace*

- *Kooperativnost*

- *Sebepřesažení (transcendence)*

Shrnutí

- Temperament je psychologickým vyjádřením biologické (dispoziční, neurobiologické) stránky osobnosti
- Zaměřuje se na způsob, kterým člověk distribuuje svoji životní energii
- Nachází své projevy v prožitkových (emocionálních) a behaviorálních projevech
- Temperament se uplatňuje ve struktuře osobnosti ve vazbě na vlastnosti charakteru, zaměřenosti osobnosti a sebepojetí a sebehodnocení

Temperament

Jak se o něm něco dozvědět ...

- vybavte si, vystihněte a pojmenujte pocit, který ve vás druhý člověk vyvolává,
  - pocit blízkosti a pohody...
  - pocit napětí a chuti vzdorovat...
  - pocit nudy a lhostejnosti – flegmatik...
  - pocit účasti, soucitu, chuti poskytnout pomoc...
-
- Jsem energický, má životní energie a aktivity na rozdávání .....
  - Počlivě si rozmyšlím, kde mám vynakládat energii/úsilí...
  - Jen tak něco mě nerozhází, zůstávám obvykle klidnýi ve vypjatých situacích
  - Moje nálady se rychle střídají podle situace a okolností
  - Obvykle si předem promyslím, že něco řeknu před druhými lidmi
  - I maličkosti, pokud jsou pro mě důležité, mě často zneklidní

Pojetí temperamentu podle G. Heymanse a E. Wiersmy

3 dimenze temperamentu:

Emotivita (W. Wundt) – přístupnost dojmům, intenzita prožívání (emotivní ++
E.....nE - -)

Stupeň odezvy= trvalost působení emoce (P x S)

Primarita – široká až mělká osobnost, povrchnost, roztěkanost, neustálá pohotovost k reagování, impulzivnost, bezprostřednost.

Sekundarita – hluboká až úzká osobnost, navenek útlumy, pohroužení do sebe, přesycenost dojmy, může vést až k obtížnému integrování jednotlivých témat a k rozštěpenosti, vnitřní nejednotnosti.

Aktivita – obsahuje volní a energetický aspekt konání (A x nA)

Tyto dimenze se staly základem pro český dotazník temperamentu a zaměřenosti (TE-ZA-DO), jehož autorem je Vladimír Smékal.

Typy temperamentu podle Heymanse a Wiersmy

(měří TE-ZA-DO)

Typy:

Amorfní – nE P nA

Pasionovaný (vášnivý) – E S A

Nervní – E P nA

Flegmatik – nonEmotivita Sekundarita Aktivita

Sentimentální (melancholik) – Emotivita Sekundarita nonAktivita

Sangvinik – nonEmotivita Primarita Aktivita

Apatik – nE S nA

Cholerik – Emotivita Primarita Aktivita

Výzkum a praxe práce s temperamentem..

- Indikátor dalších osobnostních vlastností a charakteristik
- Temperament a inteligence
- Temperament a vztahy
- Temperament a životní spokojenost
- Temperament a sebepojetí

Temperament, zejména v nějaké vyhraněné konstelaci, nejde úplně změnit, můžeme ho ale poznat a přijmout jako součást sebepojetí a vlastní identity.

Sebereflexe temperamentu je cesta ke kultivaci jeho projevů v chování